

Qui amat arte, amat asthmam

Dr. Berta Gyula

A cím egy középkori orvosi mondás. Abban az időben a művészet alatt – és ebben a kontextusban különösen – az orvosi művészetet értették. Mindenki ismeri a *lege artis* kifejezést, ami azt jelenti, hogy a *művészet szabályai szerint*, tehát voltaképpen a szakma szabályai szerint történjenek a dolgok. De a mondást fordíthatnám úgy is (kis „asztmológiai” sovinizmussal), hogy csak az szeretheti az asztmát, aki művésze az orvoslásnak. Ennyit a címről, de mit kapnak e cím alatt?

Évtizedek óta gyűjtöm azokat az irodalmi szemelvényeket, amelyek orvosokról, orvoslásról, de főleg allergiás és egyéb légúti betegségekről és asztmáról szólnak. Ezeket régebben, egy „mentőcsónak”, feliratú füzetben próbáltam megmenteni attól, hogy feledésbe süllyedjenek, 15-20 éve pedig már egy hasonló című Word mappában gyűlnek a számítógépemben. Ezekből az emlékekből sok latolgatás és mészárlással felérő válogatás után állt össze a mai műsor, aminek bemutatásában kiváló előadók lesznek a segítőtársaim. Megtiszteltetésnek tartom, hogy vállalták a közreműködést, amiért szeretnék hálás köszönetet mondani. A fellépés és a színrelépés sorrendjében: *Bach Zsófia*, a budapesti Trojka Színházi Társulás tagja, *Novák Zoltán* professzor, akinek a szívében színház az egész világ, és *Sólyom Katalin*, a Pécsi Nemzeti Színház színművésze.

Suetonius az első században élt Krisztus után, halhatatlan művében, a „Cézárak életé”ben tizenkét római császárról ír életrajzot, ami

a történészeknek rendkívül fontos. Ebben is találtam allergiás betegséget. *Augustus Octavianus* császár, aki akkor uralkodott, amikor kezdődött az a történet, hogy összeírás volt, és Názaretből egy férfi és egy várandós nő elindult, eljutottak Betlehembe, majd megkezdődött a világ egyik legszebb története. Szóval erről az *Augustusról* van szó, aki viszont megélte azt is, hogy egy fontos történelmi fordulópontra, időszámítási fordulópontra idején éljen, mert Krisztus előtt kezdett uralkodni, és Krisztus után fejezte be uralkodását.

Róla írja *Suetonius*, hogy allergiás dermatitisben, ekcémában, szezonális rhinitisben szenvedett. A leírásban, amit halani fognak, szerepel egy hashártyagyulladásaként interpretált betegség is, amit tulajdonképpen nem tudok hova tenni, de

tekintve, hogy ez is időszakonként, szabályszerűen tért vissza, mégiscsak allergiás kórképnek gondolom.

” Foltok és anyajegyek tarkították testét, s mint mondják, ezeknek száma se volt, a mellén és alsótestén szétszórva, mint a Göncölszékér csillagjai rútitották; de bőrkeményedések is voltak rajta, s azok a viszketegség ellenszerül állandóan és erősen használt vakarószerszám nyomán szinte összecsomósodtak...

Azt tapasztalta, hogy egyes betegségek évről évre, meghatározott időszakban kiújultak rajta: születésnapja táján többnyire bágyadtságot érzett; tavasz elején rendszeren hashártyagyulladásot kapott, mikor pedig elérkezett a déli szél ideje, megnáthásodott.

A kiváló római filozófus, Lucius Seneca asztmás volt. Nagyon érzékletesen írja le egy asztmás rohamát, de közben azért nem állja meg, hogy ne csempésszen bele egy kis sztoikus filozofálgatást.

” (...) egy kórnak vagyok kiosztva – nem tudom miért kellene görögös nevén asztmának neveznem, elég jól kifejezi a „fulladozás”. A roham rövid, a viharhoz hasonlít, egy órán belül általában megszűnik.

Minden testi baj, válság átvonult már rajtam: ennél egyik sem látszik terhesebbnek. Hát persze; hiszen akármilyen más csak betegeskedés, ez viszont a lelket hányja ki. Ezért hívják az orvosok a „halál előgyakorlatának”. Mert egy napon a lélegzet meg is teszi, amivel gyakran megpróbálkozott. (...) Én bizony a fojtogató rohamok kellős közepén sem szüntem meg vidám és bátorító gondolatokban pihenést keresni. A halált én már régen kikísérleteztem: mielőtt megszülettem. A halál a nemlét; hogy ez milyen, már tudom. Az lesz majd utánam is, ami előttem volt.

Ha valami kín van ebben az állapotban, okvetlenül volt akkor is, mielőtt napvilágra jöttünk; ámde akkor semmilyen gyötrelmet sem éreztünk (...) a közbülső időben szenvedünk valamit, de mindkét felől mély a nyugalom. (...). Minden, ami

előttünk volt, halál. Mit számít, hogy még nem kezded, vagy már abbahagyod, mikor mindkét állapotnak a megvalósulása a nemlét.

Ilyen és hasonló bátorítást intéztem magamhoz, mégpedig némán, hiszen a beszédre nem volt erőm. Azután lassanként a fulladozás lihegessé csillapult, egyre nagyobb szüneteket tartott, visszakozott, és elállt.

Számtalan középkori leírást lehet találni a nátha, a köhögés és a mellkasi betegségek kóroktanáról, kórlefolyásáról és természetesen a gyógyításáról. Közülük kettőt emelek ki. Az egyik az én olvasatomban egy extraoesophageális, légúti tünetekkel jelentkező reflux leírása. Az ilyen betegek állandó krákogásra, sós vagy savanyú váladékra, gyakori improduktív köhögési készletésre panaszkodnak.

” Történt pedig, 1663. június nyolcadik napjának éjjelén, hogy a tiszteleltre méltó Margarita Pedix-t, Cuverius úrnak, az egykori hericour-i lelkipásztornak idős özvegyét, aki erőteljes és vérbő asszony volt, néhány napos migrén-panaszok után sós, savanyú és híg típusú, a torokra és a mellkasra húzódnó nátha támadta meg. Ettől berekedt, s úgy tűnt, megfullad a folyamatos és igen száraz köhögéstől; erősen nyugtalankodott, bár láztalan lévén eszméleténél maradt. Rendszeresen belső és külső orvosságot írtak föl neki, hogy dühöngő és híg nedveit lecsillapítsák és megsűrítsék. Ám, mint mondta, semmi más orvosság nem szerzett neki kézzelfogható könnyebbséget, csak az, amelyet édes mandulaolajból és rózscukorból kevertek pasztillává; ennek fogyasztása után náthája megállapodott, köhögése, rekedtsége és torokfájása pedig elmúlt.

Nem csoda, hogy a mandulaolajtól szüneteltek a tünetek, hiszen a mandulaolaj viszkózus anyag, bevonja a garatot és a nyelőcsövet, és egy ideig kikapcsolja azt a köhögési ingert, ami a refluxszal jár.

A középkori terápiás javaslatok szintén nagyon sokrétűek, de nem igazán ajánlom egyiket sem mostani használatra. Kicsit bizarrak.

Persze elgondolkodik az ember, hogy a jelenlegi szofisztikált és high tech vizsgáló és terápiás módszereinket nem fogják-e ugyanígy megmosolyogni pár száz évvel vagy akár csak pár tíz év múlva is az akkori orvosok.

”Köhögés és krákogás ellen: tehéntrágya egy fecskéfészekkel és friss vajjal keverve, melegen a mellkasra rakva megszünteti a zihálást, köhögést és a sűrű taknyozást. Ha az embert a sűrű turha miatt makacs köhögés gyötri, szerezzen szárított kecskebogyót, törje porrá, és jó borban igya meg, így a turha fölszakad és elhárul az útból – ez pedig véget vet a köhögésnek. Emlékszem, hogy váladékos köhögés ellen némelyik egyszerű ember, felnőtt és kicsi egyaránt, haszonnal fogyasztott kutyagumit is, különösen olyat, amit májusban gyűjtöttek.

John Paget angol orvos, aki első leírója volt a róla elnevezett Paget-kórnak, egy házasság szövődményeként szerzett tudomást a magyarországi dohányzási viszonyokról. Történt ugyanis, hogy Olaszországban turistáskodott, és ott összetalálkozott egy Wesselényi Polixéna nevű erdélyi grófnővel, aki – mai szemmel nézve is úgy mondanánk – egy bevállalós, rendkívül felvilágosult és kalandvágyó turista volt. Megismerkedtek, férjül vette Polixéna John Pagetet, és elcsábította Magyarországra. Itt Paget letelepedett, felhagyott az orvoslással, gazdálkodni kezdett. Az erdélyi Bihar megyében volt a birtoka, de közben azért érdeklődött a környezete iránt, mert megírt és az 1830-as években ki is adott egy „Magyarország és Erdély” című útikönyvet. Ebben találtam azt a részt, amiből kiderül, hogy már abban az időben sem kullogtunk az élmezőny mögött a dohányzás terén, a mai fiatalok úgy mondanák, hogy akkor sem voltunk kispályások a szívásban.

”Máris a kaszinó elé értünk: igen csinos épület, rendkívül elegáns oszlopcsarnokkal. (...) Amint belép az ember, azonnal jól öltözött inasok serege fogja körül és bevezeti a biliárdterembe. (...) Bel-

jebb az egyik oldalon két olvasóterem és könyvtár, a másikon két-három társalgó nyílik. (...) Az ebédlő s hozzá egy igen jó szakács tesz még tökéletesebbé Európa egyik legjobban szervezett klubját.

A külföldit azonban némileg meglepi, hogy az épület összes helyiségében átható dohányillat terjeng, s még ennél is jobban, hogy minden egyes teremben előre megtöltött pipák egész sora várja a dohányosokat; mellettük állandó készenlétben a rágyújtásra szolgáló alkalmatosságok. Ritkaság, hogy valakinek olvasás, társalgás vagy biliárdozás közben is ott ne lógna szájában a pipa.

A kolozsvári kaszinó talán kevésbé fényűző, mint a régibb pesti testvérintézmény, de legalább annyira vendégszerető. (...) Ritka este látogathat úgy el az ember a kolozsvári kaszinóba, hogy termei zsúfolva nem lennének. Ha már a pestire panaszkodtam, amiért engedik, hogy a tagok telepipázzák, mit mondjak akkor a kolozsváriról? Vágni lehet a füstöt benne, s ha valaki beteszi a lábát, jó ideig hiába is akarná tagadni, hogy ott járt, a ruhájába ivódott füstszag úgymint elárulja. Még sose láttam ilyen szenvedélyesen dohányzó nemzetet, a németek tapasztalatlan kezdők hozzájuk képest e nemes művészetben. Akár olvasnak vagy írnak, sétálnak, lovagolnak, lustálkodnak, esetleg dolgoznak, mindig ott lóg a szájukban a pipa. De olyan embert is láttam, aki még úszás közben is teljes lelkiyugalommal pőfékelt.

A legszenvedélyesebb dohányos, akivel találkoztam, egy erdélyi fiatalember volt, elmondta, hogy reggel, amint kinyitja a szemét, inasa tüstént egy égő pipát dug a szájába, s mire egészen magához tér, már ki is szívta. „Olyan kellemes dolog – jegyezte meg –, ha az ember a szájában már ott érzi azt a pompás dohányízt, még mielőtt ráébredne, hogy vágyakozik utána.”

Arany János is dohányzott. Élete utolsó tíz évében nagyon sokat szenvedett a COPD tüneteitől, illetve a COPD következményeitől és társbetegségeitől. Baját az „Elégiák” című verssorozatban írta meg, ami az irodalomtörténészek szerint nem a költészetének a csúcsa, de nekünk orvosoknak sokat mondanak ezek a versek.

” *O nátha, nátha! Grippe!
Katarrhusz, Influenzsz!
Vagy bármi cifra névvel
S alakban megjelenesz.
Ugyan mért nem pihensz?*

*Tegnap, mint ma
Hurut, flegma,
Gyilkos asthma,
Emphysema,
Meg rheuma,
Örök téma.*

*Mi vagyok én? Senki Pál,
Egy fájó gép, mely pipál.*

*Óh rút
Hurut!
Az ember addig hurút,
Míg egyszer megmurút.
Vagy a tüdő, vagy a máj
Vagy a szív, de az a táj,
Érzem: szorul, feszül, fáj.*

*Ettől csappan meg a háj.
Ez mondja majd nekem: állj!*

*Hanem panaszt ne ejts száj!
Az élet úgy sem volt báj,
Meghalni jobb, ha muszáj.*

*Isten veled Karlsbad szép tája,
Örökké az ember nem állja,
Rothad neki tüdeje, mája:
Így végződik a földi pálya,
Alás' szolgája!*

Ismét haladunk az időben. A huszadik században élt Németh László. Ő jelentős író volt, manapság kissé háttérbe szorult a munkássága. Nagyon jó regényíró volt, drámaíró és esszéista, de eredetileg orvos volt. Proust ürügyén ír az asztmáról, de jól meg lehet figyelni, hogy amellettt hogy orvosilag természetesen érti a dolgot, az érzékeny művészlélekkel sokkal másabb és érdekesebb aspektusát fedezi föl a betegségnek, mint általában.

” *Az asztma csak felületes, orvos elé tartozó tünete egy mélyebb betegségnek, amely csak annyiban betegség, amennyiben minden túlzott tulajdonság betegség is. Az asztma az érzékenység betegsége.*

A levegőben úszó pollenszem, a vérébe keveredő anyagból egy szemernyi, melyet más meg sem érez, az asztmást fojtogatni kezdi.

Ami másnak közömbös környezet, neki a vérébe hatoló, az idegeit rángató ellenség. A külső és belső miliő az ő teste határhártyáin át folyton keveredik, s állandó izgalomban tartja. Az új nemcsak új látvány, hanem új állapot: szorongás, vagy megkönnyebbedés. Ha ő egy tájra emlékezik, nemcsak agykérgével emlékezik, hanem a légzőizmaival és a szívdobogásával.

Az asztmásnak minden sejtje egy szem és közérzete a környező világnak mintegy biológiai analízise.

Tóth Árpád tébécés volt, ezért hoztam a tüdőgyógyászok elé az „Elkoptam” című verstördékét, és elsősorban azért, mert olyan megdöbbentő hasonlatok és képek vannak benne, ami nagy gyönyörűséget okoz.

” *Nézd, nincs páncélom, mellvasom,
Kitakarom a mellkasom,
E borda-rácsos bús lugast,
Zászlós tüdőm, a bús lyukast...*

*Tüdőm rekedten felzihál
A csontos rácsú furcsa kasban,
Mint őszi szélben csapkodó
Tépett függöny a bús lugasban*

*A vérerek bús ágbogán
Roncsolt tüdőm rőt lomb a fán,
Levannyad róla, mint a bús,
Elomló lomb, a gyenge hús*

*A bordák közé aggatott
Tüdőt, mit bús kór lyuggatott
S melyből, ha néha a vér
Feltör és ajkamig ér
A bíbor iszap
Kicsap.*

Karinthy Ferenc legalább annyira szerette a dolgoknak a fonák oldalát megírni, mint az apja (a nagy) Frigyes. Számtalan karcolata van több kötetben, ezek egyikében találtam a következő történetet.

” Karinthy Ferenc: *Asztma osztály*
A fürdő előcsarnokában számos fekete, aranybetűs tábla tudatja, hol milyen szolgáltatás vehető igénybe. A Kád-osztályon kádfürdőt, a Gőz-osztályon száraz és nedves gőzt, a Massage-osztályon masszírozást; továbbá az Iszap-osztályon iszappakolást kapni, a Kvarc-osztályon kvarckúrát, a Szénsav-osztályon szénsavas fürdőt. Legalul a többihez hasonló táblácska: *Asztma-osztály*. Itt nyilván asztmát lehet kapni.

Bejárata előtt annyian várakoznak, sorszámot kell kiadni. Az asztma belégzés útján kerül a vendég szervezetébe: két-három kezelés után már légzési zavarok jelentkeznek, sípolás, hörgés. Néhány hetes kúra nyomán köhögőrohamok lépnek fel, főfájás, szorongás, fulladozás, az arc szederjes színt ölt. E rohamok később napokig elhúzódhatnak, az érverés gyorsul, a kezelt szürkésfehér köpetet ürít. A továbbiakban esetleg szövödmények is kifejlődhetnek, tüdőtágulás, tüdővízenyő, orrpolip.

Voltak panaszok is: nemrég egy vendég ismételt kúrával még egy kis heveny influenzát se tudott szerezni. Az igazgatóság kivizsgálta az esetet, s a belégző készüléken lényeges javításokat eszközöltetett. Azóta kifogástalanul működik, az osztály híre egyre nő: már vidékről, külföldről is látogatják. Állítólag tengerentúli szakemberek is érdeklődnek az eljárás iránt.

Babits Mihály „Balázsolás” című versét mindenképpen be akartam hozni ebbe az összeállításba. Méltányos is, hiszen gégerákban, egy légúti betegségben halt meg. De elsősorban azért, mert ebben a versben van legszebben és legszemléletesebben megfogalmazva szavakban a fulladás, a légszomj.

” Szépen könyörgök, segíts rajtam, szent Balázs!
Gyermekkoromban két fehér
Gyertyát tettem keresztbe gyenge nyakamon
s úgy néztem a gyertyák közül,
mint két ág közt kinéző ijedt őzike.
Tél közepén, Balázs-napon
szemem pislogva csüggött az öreg papon,
aki hozzád imádkozott
fölelhajolva ahogy ott térdeltem az
oltár előtt, kegyes szokás
szerint, s diákul dűnnyögve, amit sem én
s ő se jól értett. De azért
te meghallgattad és megóvtad gyermeki
életem a fojtogató
torokgyíktól, s a veszedelmes mondulák
lobjaitól, hogy fölnövén
félszáz évet megérjek, háládatlanul,
nem is gondolva tereád.
Óh ne bánd csúf gondatlanságom, védj ma is,
segíts Sebasta püspöke!
Lásd, így élünk mi, gyermekmódra, balgatag,
hátra se nézünk, elfutunk
a zajló úton, eleresztve kezetek,
magasabb szellemek – de ti
csak mosolyogtok, okos felnőttek gyanánt.
Nem sért, ha semmibe veszünk
s aztán a bajban újra visszaszaladunk
hozzátok, mint hozzád ma én
reszkető szívvel... Mosolyogj rajtam Balázs!
ki mint a szepegő kamasz,
térdeplek itt együgyű oltárod kövén –
mosolyogj rajtam, csak segíts!
Mert orv betegség öldös íme engemet
és fojtogatja torkomat,
gégém szűkül, levegőm egyre fogy, tudóm
zihál, s mint aki hegyre hág,
mind nehezebben kúszva, vagy terhet cipel,
kifúlva, akként élek én
örökös lihegésben. S már az orvosok
kése fenyeget, rossz nyakam
fölvágni, melyet hajdan olyan megadón
hajtottam gyertyáid közé,
mintha sejtettem volna már ... Segíts, Balázs!
Hisz a te szent gégedet is
kések nyiszálták, mikor a gonosz pogány
kivégzett; tudhatod mi az!

*Te ismered a penge élet, vér ízét,
a megfeszített perceket,
a szakadt légcső görcseit, s a fulladás
csatáját és rémületét.
Segíts! Te már mindent tudsz, túl vagy mindenem,
okos felnőtt! Te jól tudod,
mennyi kint bír az ember, mennyit nem sokall
még az Isten jósága sem,
s mit ér az élet... S talán azt is, hogy nem is
olyan nagy dolog a halál.*

Tisztelt Hallgatóság! Az előadás vége felé haladva szeretnék egy vallomást tenni Önöknek. Én egész életemben, minden munkámban, illetve minden értelmes cselekedetben igyekeztem örömet találni, és ezt általában meg is találtam, és akkor már ez a munka szinte játék volt. Ezt az érzést szeretném átadni *Devecseri Gábor* „Imátlan ima” című versével.

” *Befejezni a napot szépen,
bízni az óra örömében,
az álom hajóján kivárni,
szeretteinknek jót kívánni,
élőnek, holtnak, szeretteink
szeretteinek szép rend szerint,
örömet kívánni mindahánynak
(torló percek hullámot hánynak,
az órák az éjbe ömölnek),
örömet kívánni az örömnek.*

FORRÁSOK

1. Suetonius: Caesarok élete, Augustus Octavianus. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1968.
2. Seneca: Erkölcsei levelek, 54. levél. 175. oldal. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1975.
3. John Paget: Magyarország és Erdély. Helikon Kiadó, Budapest, 1987.
4. Karinth Ferenc: EZ-AZ, avagy A bicikliző tigris. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1965.

Tisztelt Hallgatóság! Néhány befejező mondatot kell elmondanom még Önöknek.

Ez az előadás először 2002 márciusában hangzott el Pécsen, egy Amega Fórumon. Akkor *Rónai Zoltántól* jutalomjátékként kaptam a lehetőséget annak okán, hogy akkor fejeztem be mosdósi pályafutásomat, illetve akkor kezdődött meg a nyugdíjas létem. *Rónai Zoltán* ötlete volt az is, hogy most, a 25. jubileumi Amega Fórumon is ezt az előadást vezessem elő.

Nagyon örültem a lehetőségnek, mert ennek is különleges alkalma van, ugyanis ezt az előadást búcsúelőadásomnak szánom.

Elértem abba az életkorba, amikor a nyilvános szereplésekkel az ember már inkább blamája magát, illetve lerontja azt a lehetséges kedvező képet, ami esetleg kialakult róla a hallgatóságban. Ezt nem szeretném, ezért befejezem.

Nagyon köszönöm mindenkinek, aki megajándékozott azzal a lehetőséggel, hogy előadhatok, ez mindig is örömforrás volt számomra. Külön köszönetet mondok *Rónai Zoltánnak*, aki 25 év óta szerepelt az Amega Fórumokon, de mindenekelőtt köszönöm Önöknek, a hallgatóságnak, amiért mindig türelmesen meghallgattak engem.

Köszönöm szépen! ■